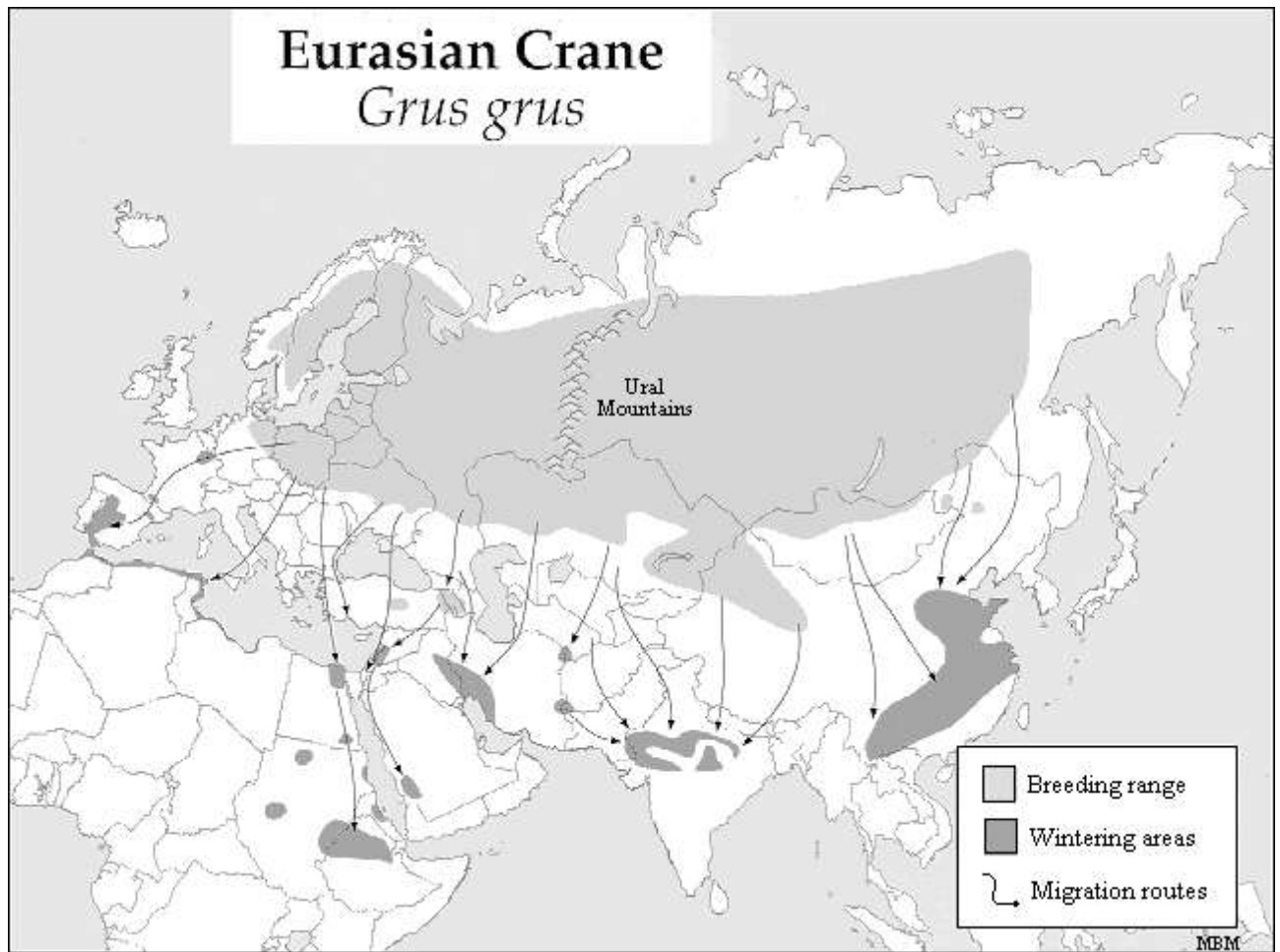

Біологія сірого журавля *Grus grus* (Linneus, 1758)

Поширення сірого журавля (Meine and Archibald, 1996)

Царство	Тварини	Animalia
Тип	Хордові	Chordata
Клас	Птахи	Aves
Ряд	Журавлеподібні	Gruiformes
Родина	Журавлині	Gruidae
Рід	Журавель	<i>Grus</i>
Вид	Журавель сірий	<i>Grus grus</i>

Журавель сірий *Grus g.grus* (Linneus, 1758) в Україні рідкісний гніздовий та звичайний перелітний вид, один з 3 видів родини у фауні України, представлений номінативним підвидом.

Статус. Гніздовий перелітний вид.

Загальна характеристика та польові ознаки. Маса тіла: 4-7 кг, довжина тіла: 114-130 см, розмах крил: 200-230 см. Шия, дзьоб і ноги довгі. Дорослий птах сірий, на тім'ї гола червона шкіра; потилиця, горло і верх шиї чорні, по боках голови білі смуги, дзьоб буруватий, ноги чорні. Самець дещо більший за самку. Молодий птах рудувато-бурий.

Наземний денний птах. У польоті легко впізнати за великими розмірами, довгими витягнутими ногами та прямою шиєю, невеликою головою та помірною довжиною дзьоба, який птах легко несе, витягнувши його майже у одну лінію із усім тілом. Політ прямолінійний, спокійний, з відносно повільними та глибокими змахами крил. Із землі птахи піднімаються із розбігу, найчастіше проти вітру. Зграя в польоті зазвичай утворює більш-менш правильний клин, однак перед посадкою цей лад розбивається, і птахи, плануючи, кружляють безладно. По землі пересуваються великими спокійними кроками. У гніздовий час тримаються парами і дуже приховано, на початку осені частіше спостерігаються сім'ї з 3-4 птахів, які пізніше збираються у великі скупчення. На весняному прольоті птаха також бувають в зграях. Обережні, людини близько не підпускають.

Голос. Трубне гучне курликання, яке чути за кілька кілометрів. Такі гучні звуки журавлі вміють видавати завдяки тому, що у них дуже довга трахея. Вона утворює петлю біля кілю грудної кістки та слугує резонатором, посилюючи голос у багато разів.

На гніздовій території пара під час так званого унісонального дуету видає гучні узгоджені крики, які зливаються в єдину систему сигналів та сповіщають інших журавлів про те, що територія зайнята. Крики тривоги, перегукування в зграях під час польоту або на скупченнях - це теж різноманітні крукаючі та курликаючі звуки. Пташенята і молоді птахи цього року виведення видають тонкий протяжний писк, який чути на великій відстані. Цей писк зберігається до зимівель.

Схожі види. До схожих видів відноситься степовий журавль, який гніздиться на півдні України. На землі із близької відстані сірий журавель легко відрізняється від нього забарвленням, відсутністю прикрас (добре помітних довгих пучків білого пір'я позаду очей у степового журавля) та більшим розміром. Однак у польоті на великій висоті відрізнити сірого журавля від степового не так легко: у останнього більш темна шия, дрібніші розміри та більш скрипучий голос.

Крім того, сірого журавля дуже часто плутають із білим та чорним лелеками та сірою чаплею. Відмінності між цими птахами можна подивитися [тут](#).

Ареал виду та його поширення в Україні. Гніздиться у Північній, Центральній і Східній Європі, Північній Азії; птахи європейської популяції зимують на Піренейському півострові, у Північній і Східній Африці, Малій Азії, азійські птахи проводять зиму у Південній Азії. На території України сірий журавель гніздиться на поліських болотах різного типу, а також у долинах великих річок Лівобережного Лісостепу і частково у Лівобережному степу. Під час сезонних міграцій птахи зустрічаються по всій території. На зимівлю українські журавлі летять у Туреччину, Ізраїль, Йорданію, Саудівську Аравію, Судан і Ефіопію, а також в Алжир і Туніс.

Чисельність і причини її зміни: За останніми даними чисельність європейської популяції зростає до 600-650 тис. пар в основному за рахунок значного збільшення кількості птахів у Північній та Західній Європі. В Україні гніздиться імовірно, від 500-600 до 700-850 пар, при чому спостерігається збільшення чисельності на Поліссі та зменшення на південних околицях ареалу.

В Україні негативно впливають на чисельність сірого журавля фактори непокою на гніздуванні, вирубка лісу, зниження рівня води у гніздових біотопах, що робить доступними гнізда для хижаків, браконьєрство, зіткнення з електролініями, використання пестицидів.

Натомість значне збільшення чисельності та розширення ареалу гніздування журавлів у багатьох країнах Європи - це результат природоохоронних заходів на місцях гніздування, міграційних зупинок та скупчень журавлів, відсутність занепокоєння, пристосування журавлів до антропогенних ландшафтів, сприятливі кормові умови, багатий вибір можливих місць для гніздування та ночівель. Зміни клімату також важливі. Зростання чисельності популяції сірих журавлів майже у всіх регіонах Європи показує можливість співіснування охорони природи та інтенсивного ведення сільського господарства при правильному усвідомленні населення цивілізованого суспільства важливості збереження рідкісних видів.

Міграції. В Україні весняний проліт починається в березні, у теплі роки навіть наприкінці лютого, та триває до середини травня. На місцях гніздування птахи з'являються наприкінці березня - на початку квітня. На весняному прольоті журавлі великих скупчень не утворюють і мігрують звичайно невеликими зграями. На місцях зупинок зграй можна побачити красиві ритуальні танці журавлів, коли кілька птахів розмахують крилами, кланяються, підстрибують, підкидають пучки трави і т.д. Зграї в ході прольоту поступово розбиваються на невеликі групи та окремі пари.

Перші осінні локальні переміщення починаються з кінця липня або початку серпня. В цей час журавлі збираються у скупчення на полях та луках, де тримаються до середини вересня.

Міграційні скупчення в Україні відмічаються у Житомирській, Рівненській, Полтавській областях, найбільші - в районі Сивашу і заповідника Асканія-Нова. Масовий відліт з цих місць концентрації та проліт далеких мігрантів триває з другої декади вересня - весь жовтень. Найдовше прольотні журавлі затримуються в Криму - інколи до першої декади грудня. Як правило, під час осінньої міграції журавлі утворюють дуже великі зграї, що досягають сотень птахів. Летять, вишикувавшись клином, у денний час і зазвичай на великій висоті.

Під час міграцій через територію України пролітають птахи, що належать до східноєвропейської та європейсько-російської популяцій, на місця зимівель в Туреччину, Ізраїль, Йорданію, Саудівську Аравію, Судан і Ефіопію, а також в Алжир і Туніс.

Біологія розмноження. Статевої зрілості досягають у віці 4-6 років. Моногами. Пари постійні. На місця гніздування прилітають тоді, коли поля і відкриті болота значною мірою вільні від снігу, а в лісі він може зберігатися повністю. У цей час журавлі вже займають гніздові території. Сірі журавлі - строго територіальні птахи та інтенсивно охороняють гніздову ділянку, але в місцях добре придатних для гніздування сусідні гнізда можуть знаходитися лише на відстані 0.5-1.0 км одне від одного. Оселяються журавлі у мало доступних для людини місцях. Віддають перевагу ділянкам заболоченого березового або вільхового лісу з купинами і заростями чагарнику, околицям мохових і осокових боліт з невеликими соснами і берісками.

Гнізда розміщують на кочках водно-болотної рослинності, або на купині. Яйця відкладаються в квітні-травні. Як правило, повна кладка - це два яйця, але дуже рідко трапляються кладки із одним або трьома. Кладку насиджують обидва птахи, підмінюючи одне одного. При наближенні людини журавель непомітно йде з гнізда, ховаючись за кущами, і злітає вже далеко осторонь. На відкритих місцях журавель використовує іншу тактику - відбігає, імітуючи пораненого птаха, і веде ворога за собою, відводячи від гнізда. Інкубаційний період складає 28-31 днів. Пташенята вилуплюються з різницею в один - два дні. Їх розвиток відбувається за напіввиводковим типом - як тільки друге пташеня обсохне, вони залишають гніздо та йдуть за дорослими (виводковий тип), але самі годуватися ще не вміють і отримують їжу від батьків. У сприятливі роки, тобто теплі і багаті кормом, сім'ї журавлів вдається виростити обох пташенят. Пташенята піднімаються на крило у 65-70-денному віці.

Живлення. Журавлі - всеїдні птахи, їх спектр кормів дуже широкий і носить сезонний характер. Корм збирають як на суші, так і у мілкій воді, часто копають ґрунт дзьобом, вишуковуючи харчові об'єкти в землі. Навесні і влітку основу складають: дрібні хребетні тварини, ягоди, молюски, проростки і суцвіття болотних рослин, комахи та їх личинки, черви. Можуть ловити рибу на мілководді, поїдати яйця і пташенят. Восени, на прольоті, і взимку журавлі живляться майже виключно на полях, де поїдають зерна сільськогосподарських культур (пшениці, ячменю, кукурудзи, гороху і т.д.), крім того

полюбляють картоплю та арахіс, якими вони мають змогу живитися на зимівлі. Однак улюбленою їжею восени є проростки озимих. Озимі, що вже підросли, журавлів вже не приваблюють. Разом з тим журавлі продовжують поїдати і тваринні корми (комахи та їх личинок, молюсків, черв'яків, дрібних хребетних і ін.).

Охорона. Сірий журавель - рідкісний птах, який охороняється Боннською та Бернською конвенціями, угодою АЕВА, занесений до Червоної книги України (1994, 2009). В Україні охороняється в Поліському, Рівненському, Черемському, Древланському природних заповідниках, у національних природних парках «Щацький», «Прип'ять-Стохід», «Ічнянський», «Мезинський», «Деснянсько-Старогутський», «Пирятинський», «Слобожанський», «Гомільшанські ліси», «Дворічанський», «Святі Гори», у регіональному ландшафтному парку «Міжріченський» та численних заказниках. Частково найбільші міграційні скупчення охороняються у біосферному заповіднику «Асканія-Нова» та національному природному парку «Азово-Сиваський». Необхідно створити заповідні ділянки у Петрівському лісництві Ізюмського лісгоспу Харківської області та у долині р. Самари (Дніпропетровська обл.), де спостерігається різке зменшення чисельності сірого журавля, та сезонні заказники на ділянках боліт, де гніздиться журавель сірий.

Література:

Фауна України. Т. 4. Птахи. Загальна характеристика птахів. Курині. Голуби. Рябки. Пастушки. Журавлі. Дрофи. Кулики. Мартини / О. Б. Кістяківський. – К: Вид-во АН УРСР, 1957. – 432 с.

Фесенко Г.В. Журавель сірий // Червона книга України. Тваринний світ / За ред. І. А. Акімова. – К.: Глобалконсалтинг, 2009. – С. 442.

Флинт В.Е., Панчешникова Е.Е. Серый журавль – *Grus grus L.* // Миграции птиц Восточной Европы и Северной Азии: Журавлеобразные – ржанкообразные. – М.: Наука, 1985. – С. 23-34.

Флинт В.Е. Семейство Журавлиные // Птицы СССР. Курообразные, журавлеобразные. Л.: Наука, 1987. – С. 261-279.

Prange, H. ed. 1995. Crane Research and Protection in Europe. 580 pp.

Meine, Curt D. and Archibald, George W. (Eds) 1996. *The Cranes: - Status Survey and Conservation Action Plan.* IUCN, Gland, Switzerland, and Cambridge, U.K. 294pp